

Iorgos Seferis visita Catalunya: notes d'un viatge, un discurs... i una endevinalla

*George Seferis visits Catalonia:
notes from a trip, a speech... and a riddle*

Jaume Almirall Sardà

Universitat de Barcelona

Traductor de Nikos Kavadias al català

Article rebut: 20 de desembre del 2019

Sol·licitud de revisió: 2 de gener del 2020

Article acceptat: 15 de febrer del 2020

Almirall Sardà, Jaume. 2020. Iorgos Seferis visita Catalunya: notes d'un viatge, un discurs... i una endevinalla. *Aérides* 1, pàgs. 83-97.

Resum: Iorgos Seferis fou convidat a pronunciar el pregó de la Fira del Llibre d'Ocasió, a Barcelona, el 1964, un any després que li fos concedit el premi Nobel. El poeta anotà en el seu diari (inèdit fins 2019) observacions i reflexions a propòsit de la seva visita, una ocasió que el posà en contacte, durant uns quants dies, amb una cultura, la catalana, que el sorprengué i l'encuriosí. S'analitzen aquí aquestes anotacions, així com també el ressò d'aquella visita en la premsa de l'època.

Paraules clau: Seferis, cultura catalana, abadia de Montserrat.

Abstract: George Seferis was invited to deliver the opening speech of the Book of Occasion Fair, in Barcelona, in 1964, a year after he was awarded the Nobel Prize. The poet wrote in his diary (unpublished until 2019) observations and reflections on his visit, an occasion that put him, for several days, in contact with the Catalan culture, that surprised him and aroused his curiosity. These annotations are analyzed here, as well as the echo of that visit in the contemporaneous press.

Keywords: Seferis, Catalan culture, Montserrat Abbey.

El 24 d'octubre de 1963, la Reial Acadèmia Sueca de les Ciències anuncià la concessió del premi Nobel de literatura al poeta grec Iorgos Seferis. L'anunci es va difondre per la ràdio:

Enguany el premi Nobel de literatura ha estat concedit al poeta grec Iorgos Seferis... La producció poètica de Seferis no és de gran magnitud, però degut al seu pensament i estil únics i a la bellesa del seu llenguatge ha esdevingut un símbol perdurable de tot el que és indestructible en l'acceptació hel·lènica de la vida. Morts Palamàs i Sikelianós, ara és ell el poeta hel·lè representatiu, el continuador de l'herència clàssica... Amb la concessió d'aquest premi a Iorgos Seferis, l'Acadèmia Sueca té la gran satisfacció de retre homenatge a la Grècia d'avui, la riquesa literària de la qual potser ha esperat massa temps la seva corona de llorer en aquest camp.¹

¹ Versió a partir de la traducció oficial a l'anglès de l'anunci emès per ràdio pel president del comitè del Nobel (Beaton 2003, 380). Del caràcter tardà del guardó atorgat a un escriptor grec, que el comunicat

La cerimònia oficial de concessió del premi tingué lloc a Estocolm el 10 de desembre d'aquell mateix any. Seferis (1900-1971), que feia més d'un any que havia abandonat la seva carrera diplomàtica al servei del ministeri d'Afers Exteriors de Grècia, ja era una figura literària i intel·lectual respectada i reconeguda, tant al seu país com també internacionalment, en especial al Regne Unit; després d'obtenir el Nobel, com acostuma a succeir, el seu prestigi augmentà molt considerablement, i el poeta fou objecte de nombroses distincions i també fou convidat en nombroses ocasions a pronunciar discursos dins i fora de Grècia. Una d'aquestes ocasions fou la invitació perquè viatgés a Barcelona l'any següent; Seferis l'acceptà. En una anotació al seu diari, poc abans d'aquell viatge, podem saber el motiu que acceptés aquella invitació: «Dilluns vinent ens n'anem a Barcelona. Preparo un discurs sobre el llibre. He acceptat perquè he sucumbit al desig irrefrenable de veure els indrets de Domenico.» (Seferis 2019, 63).² Naturalment, l'al·lusió és a Domínikos Theotokópulos, el Greco. I, en efecte, com després ell mateix anirà fent constar en el seu diari, en el seu viatge a Espanya Seferis podrà realitzar el seu somni de visitar Toledo, l'escenari dels últims anys del pintor cretenc, i de contemplar algunes de les obres que d'ell s'hi conserven. De fet, no és infreqüent que Seferis expressi el seu interès i la seva admiració pel pintor: tant als *Diaris* com als *Assaigs*, s'hi refereix innumerables vegades; i basti recordar, d'altra banda, el lema que encapçala el seu poema *La cisterna*, de 1934: les paraules del Greco que per al poeta expressaven la llibertat radical de l'artista (Beaton 2003, 96).³ Així també, en un passatge del seu discurs d'acceptació del Nobel, pronunciat a l'Acadèmia Sueca l'11 de desembre anterior («Quelques points de la tradition grecque moderne»), i en afirmar que en la història de la cultura grega no hi hagué allò que a Occident s'ha anomenat Renaixement, afegeix: ⁴

Hi ha una excepció: la d'algunes illes, Creta principalment. L'illa vivia aleshores sota la dominació dels venecians. Allà, cap a finals del segle XVI, s'hi veu elaborar una poesia i un teatre en vers, en una llengua esplèndidament viva, perfectament segura d'ella mateixa. Si pensem que en aquesta mateixa època importants tallers de pintura florien a l'illa i que, al mateix temps, cap a mitjans del segle, neix i creix el gran pintor cretenc Domínikos Theotokópulos, que serà anomenat el Greco, ens doldrem més per la caiguda de Creta que no per la caiguda de Constantinoble.

reconeix, sembla fer-se'n ressò el professor Josep Alsina en un article publicat al cap de tres dies de l'anunci, el 27 d'octubre, a *La Vanguardia Española*: «El premio Nobel irá, por vez primera, desde las brumas norteñas a las claras playas de Grecia. Hiperión vuelve a la soñada Hélade. Aunque sea algo tarde» (Alsina 1963, 24).

² L'anotació correspon al dijous dia 10 de setembre de 1964.

³ Ja en una anotació al seu diari, el 20 de desembre de 1931, Seferis escrivia: «¿Per què no va poder anar-li bé a Itàlia? ¿Com va poder establir una relació tan bona amb els espanyols importants de la seva època? Perquè Espanya li oferia el terreny per desenvolupar el seu art (seqüela extrema de la pintura d'icones bizantina, com la poesia personal en relació a la cançó popular) amb elements típicament grecs, com la seva tendència vers el tangible, fins i tot per a les coses ultramundanes (ales dels àngels, l'olivera en l'angle del Mont de les Oliveres), la seva indiferència, al mateix temps, per al naturalisme (una mena de paganisme ortodox), la seva independència, la seva llibertat [...] Theotokópulos, el primer artista grec *contemporani*.» (Seferis 1974 [2003], 32-33).

⁴ El discurs, en l'original francès i en traducció anglesa, que com tots els altres pot trobar-se a la pàgina oficial del Premi (<https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1963/seferis/lecture/>), està reproduït també entre els volums d'assaig del poeta: Seferis 1992 [2002], 149-168; en el mateix volum (357-371) s'adjunta la traducció grega que en féu I. Savidis i que es publicà, el 14 de desembre a la revista *O Takhidromos*.

Abans, però, el poeta complí el seu compromís i visità Barcelona, on arribà el dilluns 14 de setembre⁵ i d'on partí, en direcció a Madrid, el diumenge dia 20. El compromís era de pronunciar una conferència en ocasió de la XIII Fira del Llibre d'Ocasió; la invitació provenia del Gremi de Llibreters de Vell de Barcelona.⁶

Seferis a la Fira del Llibre d'ocasió.
Portada de *La Vanguardia Española*, 15-9-1964.
Foto: C. Pérez de Rozas

La Fira, que com era costum en aquells anys se celebrava a la plaça de la Universitat, es va inaugurar, el dimarts dia 15, amb un acte celebrat al Paraninfo del vell edifici que li dona nom; allà, amb la presència d'autoritats i representats civils, militars i acadèmics, i després de les paraules de benvinguda a l'insigne poeta per part del president del Gremi, el professor Alsina, catedràtic de grec, va presentar Seferis. Tot seguit, el poeta pronuncià el seu discurs, és a dir, el pregó de la Fira.⁷ El text d'aquella conferència, que es titulava «Variacions sobre el llibre», s'ha conservat en la traducció al grec que de l'original en francès escrit i llegit per Seferis féu Iorgos Savidis, gran amic de l'autor.⁸

⁵ L'endemà, 15 de setembre, se'n feia ressò, en portada i amb fotografia de Pérez de Rozas (que es reproduïx aquí), el diari *La Vanguardia Española* (30.568): «Llegada a nuestra ciudad de George Seferis. Ayer, por vía aérea llegó a Barcelona el poeta griego George Seferis, premio Nobel de literatura 1963, el cual pronunciará el pregón de la XIII Feria del Libro de Ocasión, que se celebrará hoy».

⁶ És erroni que la invitació provingués del Pen Club, com dona entenent una font (Kohler 1989, 395).

⁷ Vegeu una breu crònica de l'acte i del discurs de Seferis a *La Vanguardia Española* (30.569, pàg. 25) d'aquell dia.

⁸ Aquesta versió en grec del discurs de Seferis, de la qual s'ofereix aquí la traducció al català, s'ha publicat entre els volums d'assajos de l'autor: Seferis 1974 [2003], 182-189. L'autoria de la traducció al grec s'hi indica en nota (364). N'hi ha una versió al castellà per Selma Ancira (1999, 190-196) i una altra, acarada al text original, per Felisa Marcos (2000-2001, 632-641).

Dues, em sembla, són les raons que m'han fet acceptar la vostra amable invitació a venir a Barcelona:

La primera és que les circumstàncies de la meua vida m'han impedit fins ara de conèixer de prop la vostra pàtria, com somiava de fer-ho des de feia tants anys. Tot i que no tinc familiaritat amb la vostra llengua i que mai no he pogut llegir un poema en espanyol sense l'ajut de la traducció, crec que puc dir que m'ha fregat el «duende» d'Espanya —com li agradava de dir a Federico García Lorca. Si intento recordar el meu passat, suposo que trobo l'inici d'aquest sentiment en el meu amor pel gran pintor de Toledo, el cretenc Doménikos Theotokópulos. Sempre m'he preguntat per què aquest home, que deixa de jove la seva illa per anar a exercir el seu art a Itàlia, troba finalment a Espanya condicions favorables per a les seves grans creacions, i passa tota la resta de la seva vida a Toledo. Deu ser aquesta qüestió el que va fer néixer l'atracció que sobre meu exerceix Espanya. M'ha fet pensar en semblances i analogies entre la vostra pàtria i la meua; i això és el que ha creat dintre meu un sentiment de familiaritat amb el que és vostre.

Una breu frase de Joan de la Creu em ve al pensament en aquest moment. Fa trenta anys i escaig que me la repeteixo a mi mateix, perquè m'il·lumina sobre el meu art millor que no molts gruixuts volums: «Aquell que aprèn els detalls més refinats d'un art, avança *sempre en l'obscuritat* i no amb el seu saber inicial, perquè si no el deixava enrere mai no podria alliberar-se'n».⁹ Aquest lliurar-se al concret i, alhora, a allò que ens supera, és el que m'enamora en aquesta petita frase i en el vostre país. I això no dista gaire ni de Plató ni de Grècia.

La segona raó per la qual he acceptat amb alegria la vostra invitació a venir a participar en aquesta Festa del Llibre és que no em sento completament estrany al vostre ofici. Si el meu destí no ho hagués decidit d'una altra manera, m'hauria agradat exercir l'art de l'impressor. M'hi vaig dedicar en els anys de les meves primeres publicacions. En aquell temps, era l'únic talent que jo em reconeixia a mi mateix. Tanmateix, aquesta és una altra història; no voldria trigar a parlar-vos d'algunes idees relatives als llibres, idees que se'm van acudir mentre em preparava per venir entre vosaltres.

Un autor antic elogia Pisístrat perquè va ser el primer que va *mostrar* la *Iliada* i l'*Odissea* als atenesos. Com sabeu, Pisístrat, al segle VI aC, fou, segons la tradició, el primer que va ordenar que es possessin per escrit els poemes homèrics. Fins llavors, la gent senzillament *sentia* aquests poemes, però no els veien, perquè es transmetien per la veu dels rapsodes.

Aquest elogi, que avui ens pot semblar ingenu, tanmateix significa una fita en la història de l'esperit europeu: en aquell moment, la poesia comença a ser *mostrada* i ja no solament a ser *sentida*; en aquell moment comença la llarga genealogia del llibre: una evolució que, passant per les biblioteques alexandrines, es desenvolupa a enorme escala amb la invenció de la impremta, fins a acabar en l'expansió —que avui comprovem no sense inquietud— de la moderna indústria del llibre. En fi, és des de llavors que es va crear entre nosaltres aquesta segona naturalesa: la naturalesa del lector.

Examinem per un moment la diferència que hi ha entre la poesia que *se sent* i la poesia que *es veu* o es llegeix. Podem imaginar que la primera es desenvolupava sobre una línia traçada per la veu del

⁹ Sant Joan de la Creu, *Noche oscura del alma*, II 16, 8. El text original és: «el que va sabiendo más particularidades en un oficio o arte siempre va a oscuras, no por su saber primero, porque, si aquél no dejase atrás, nunca saldría de él ni aprovecharía en más.» Seferis recull per primera vegada aquest passatge de Sant Joan de la Creu en una anotació al seu diari feta el 31 de desembre de 1931; tot seguit hi afegeix: «Potser a mi em passa alguna cosa semblant.» (Seferis 1975, 34). A més de nombroses cites parcials del passatge, el poeta torna a recollir-la completa als seus assaigs (Seferis 1974, 153-154; Seferis 1974 [2003], 23). Són també d'aquest passatge les paraules que apareixen en boca d'un personatge al final del poema «Darrera etapa», publicat el 1945 dins *Diari de bord II*: «A les fosques / caminem, avancem a les fosques...» Traducció de Calabuig (2019, 137). En el seu viatge a Espanya Seferis visità Segovia el dia 26 de setembre; en el seu diari anota lacònicament: «Església amb tomba de Sant Joan de la Creu: fracàs. Aqüeducte romà.» (Seferis 2019, 70).

recitador; la paraula no arribava a mantenir-se gaire estona present en la ment de l'oient: havia de cedir el seu lloc a la paraula següent; a més, era arrossegada per un ritme que era prou senzill perquè fos perceptible. Es pot fer la mateixa observació sobre el vers que té tendència a constituir una unitat gairebé independent. D'altra banda, l'oient d'aquesta mena de poesia està dominat, primer, per una espècie de fascinació que tendeix a adormir el seu esperit lògic, racional. A continuació, quan s'acaba la recitació, intenta recordar, i per això aquest vers empra mitjans mnemotècnics. Al començament, les muses eren filles de la Memòria.

M'agrada imaginar aquest cercle màgic de gent sotmesa en grup a la fascinació d'un rapsode, i m'enamora especialment la veu humana.

L'actitud del lector és molt diferent. Primer de tot, està completament sol enfront del llibre obert. Té davant seu una pàgina i la mira en silenci; pot girar-la cap enrere o cap endavant; té la possibilitat de tornar a mirar el que ja ha llegit, o de veure el final del llibre abans que no el començament. I encara pot parar-se en una paraula, aturar-se en una frase que no ha copsat amb la primera ullada. Si veiem un lector envoltat d'una biblioteca —i cada lector es rodeja d'una biblioteca, sigui real, sigui imaginària— fàcilment podem imaginar que tots aquests llibres que ha llegit contribueixen a la seva lectura; que el conjunt dels coneixements que s'acumulen cada vegada més ofereix al seu oïda espiritual un gran espai d'*harmònics*; que la línia que la veu del recitador traçava en la poesia auditiva varia o es trenca, i en tot cas ja no és la mateixa. La lectura crea una actitud diferent, i aquesta actitud humana, segons sembla, no ha evolucionat sense afectar els ritmes i l'expressió de la poesia. El meu objectiu no és sostenir que els canvis en la manifestació de la poesia no es deuen també a altres factors del comportament humà; segurament es deuen també —primer de tot— a la ineluctable necessitat que obliga cada art a evolucionar, sota pena de mort. El que intento explicar és que el fet que el *lector* hagi substituït l'oient dels poemes també ha contribuït al canvi de la nostra actitud psicològica davant de la poesia.

Em limitaré a un breu exemple: antigament, quan sentien el rapsoda que pronunciava, en un vers d'Homer, les paraules «en el mar vinós», l'esperit de l'oient l'acceptava instantàniament i amb total naturalitat, i quedava disponible per al vers següent. Però quan es llegia, imagino, per primera vegada, a Góngora, el vers en el qual el vent «fa lliscar dins el llit de les aigües marines cortines de turqueses»,¹⁰ el lector sentirà la necessitat d'aturar-se per sentir millor i per seguir fins al final els ecos d'aquest vers esplèndid.

Així, em tempta l'estrany pensament que, si no hi hagués el llibre imprès, la poesia de Góngora difícilment hauria sobreviscut. I em sento recolzat en aquesta meua idea quan penso que a l'últim deixeble d'aquell poeta vostre, i el millor que jo conec, Stéphane Mallarmé, li encantava dir: «Tot el que hi ha en el món existeix per acabar en un llibre»; i que el darrer final d'aquesta *mística* del llibre és l'últim poema del mestre de la Rue de Rome, *Un coup de dés*, un poema que ja no es pot *sentir* en absolut, sinó només *veure*. És veritat que Mallarmé desitjava per a aquest poema una expressió purament visual, amb l'ús dels blancs de la pàgina, amb la disposició i la grandària dels elements tipogràfics. Vet aquí un dels finals extrems de la poesia que *es veu*, al cap de cinc-cents anys d'impremta.

Aquesta llarga història —que aquí he intentat explicar-vos tan breument com he pogut— em va venir al cap quan pensava que faria la meua primera visita a Catalunya, cridat pels llibres; per aquests objectes que saben expressar-ho tot amb un mitjà increïblement senzill: amb la combinació de vint-i-quatre lletres sobre un rectangle blanc; per aquestes petites capses que contenen allò que ha estat expressat; per aquestes capsetes que, quan s'obren, poden alliberar forces tan poderoses i contradictòries com les de la naturalesa.

¹⁰ Góngora, *Soledades*, I 417 s. El text original és: «le corre en lecho azul de aguas marinas, / turqueseadas cortinas».

Pels anys en què Mallarmé formulava la seva *mística* del llibre, un altre autor francès, que aleshores es trobava gairebé en els seus inicis, André Gide, cridava: «Natanael! Quan haurem cremat tots els llibres!» Els homes ja havien començat a sentir que havien llegit massa, en una època que, malgrat tot, es considera afortunada. Tanmateix, llevat d'això, aquella exclamació era una afirmació de la vida en la seva frescor; una afirmació de la prioritat de la sensació. «Cada coneixement que no és conseqüència d'una sensació em resulta inútil» continua Gide. És una veu sortida d'una ànima en la seva joventut, una ànima que sembla desitjar que el món comenci en ella —com aquell emperador de la Xina que, volent destruir tot el passat, va ordenar que cremessin tots els llibres que hi havia abans d'ell.

Des d'aquells anys, la humanitat ha conegut destruccions i commocions sense precedents, que n'afecten tant l'ànima com les percepcions que té del món exterior, fins al punt que els anys dels nostres pares ara ens semblen idíl·lics.

Pocs dies abans d'anar-me'n d'Atenes per venir aquí, casualment vaig estar conversant amb un jove astrònom. Em deia: els poetes, els autors, tots aquells que volen examinar i expressar les coses d'aquest món, no saben que avancem a grans passes cap a una explosió; d'aquí cent anys, dos-cents, tant és quan. Em va explicar, ple d'inquietud, que des de fa trenta anys el coneixement augmenta a un ritme inaudit. Em va indicar amb el dit la representació gràfica d'aquest augment: una corba bastant suau durant segles, i de sobte un salt vertical rere un altre. Faig esment d'aquest cas perquè entre tantes veus inquietes que se senten al nostre voltant, la veu d'aquest home tenia una rara autenticitat. Aconseguia transmetre'm la sensació del perill que representa aquest sobtat augment dels coneixements humans, i fer-me veure el nostre món amb la forma d'una immensa biblioteca, el destí de la qual és explotar i desaparèixer, com l'explosió d'un volcà fa desaparèixer una illa sencera. El més probable és que fos una insensatesa, però no es podia excloure.

Si l'home —com tan sovint sentim afirmar— és insensat, ¿per què no és insensat també el llibre, que és fet a imatge i semblança de l'home? ¿I per què el conjunt de les biblioteques que hi ha al món, per què aquesta biblioteca universal no podria ser una biblioteca de la insensatesa, una biblioteca de Babel, com la que ha concebut Jorge Luís Borges? «Els impius sostenen» ens diu, «que la insensatesa és la regla de la Biblioteca». Tanmateix, pietat i impietat són coses que tenen relació amb una fe. I si creiem que la humanitat està malalta i que els coneixements de l'home són els símptomes o les causes de la seva malaltia —com les novel·les de cavalleries ho eren per a don Quixot—, no em sembla inversemblant que imaginem un piadós i un impiu, un capellà i un barber del noble cavaller, disposant-se, en un racó de món, per destruir tots els llibres de la humanitat, per tal de guarir-la de la seva malaltia.

No feia comptes d'acabar aquestes poques paraules amb un to de pessimisme. Tan sols volia dir això: Els llibres són coses de la nostra naturalesa; són nosaltres, siguem qui siguem; són una naturalesa humana, que ens prolonga cap a les nostres arrels, amb l'experiència i la saviesa de les generacions passades; i que, amb les nostres il·lusions, prolonguem cap al futur. Si veiem que els llibres tenen arrugues, no ens precipitem: potser aquestes arrugues són les nostres. Si ens entusiasmen, alegrem-nos que la nostra ànima sigui el receptacle d'aquest entusiasme. Diria que els llibres són els innumerables registres d'un gran orgue, els músics del qual som nosaltres. Depenen del nostre talent, del nostre coratge; també depenen dels nostres defectes. Si és així, si creiem en l'home, si creiem en la humanitat, amb aquest mateix acte de fe creurem també en la importància del llibre. Perquè en el nostre món, que avança a les palpentes, tot depèn d'un acte de fe. Per això, em sembla que, amb aquesta vostra bella manifestació en favor del llibre, també feu un acte de fe davant de la humanitat.

El dissabte dia 19, recordant els dies passats d'ençà de l'arribada a Barcelona, Seferis fa repàs i anota al seu diari (2019, 63-65):

Demà, a dos quarts de deu del vespre ens n'anem a Madrid; vam venir el passat dilluns. Ciutat humida i atmosfera feixuga, recorda Beirut o Alexandria. No obstant això, aquesta capital de

Catalunya és una capital i té cultura. Deixo de banda la indústria. V. gr. 1) Abans d'ahir, a l'abadia de Montserrat, el bibliotecari em mostra una col·lecció bilingüe d'escriptors grecs i llatins —original i traducció catalana—: els grecs són més nombrosos que no els que ha editat fins a dia d'avui l'Acadèmia d'Atenes. El bibliotecari fa notar: «I això indica el nostre amor per aquesta llengua tan limitada (la catalana): és un acte d'amor.» Avui m'han fet arribar una traducció al català de la meitat aproximadament dels poemes de Kavafis. 2) Avui he visitat en el seu taller un enquadernador que vaig conèixer ahir. Va estudiar a França; treballa amb el seu fill i el seu germà. El seu treball és equiparable al dels grans enquadernadors de París. Li pregunto quant costen les seves enquadernacions cares. «Aquesta d'aquí —em diu— és el treball d'un any; n'he venut una de semblant per 350.000 pessetes —175.000 dracmes. ¿Qui pagaria una quantitat com aquesta per una semblant enquadernació? 3) Museu d'art romànic —principalment frescos de petites esglésies dels Pirineus— admirablement disposades. M'han recordat aquells estranys corrents de Capadòcia —de Kórama fins aquí (a través de Sicília).

Montserrat = Muntanya Serra (Goethe: carta de Humboldt al respecte). El cor dels minyons. No és poca cosa, tot plegat. Per més que en les relacions quotidianes vegi més pa que formatge, com deia Laskaratos.

La situació política sembla difícil. Deixo de banda el fanàtic localisme de la gent d'aquí, que és un altre problema. Amb tothom que he conversat et fan veure el gran assumpte espanyol. Noten el final del dictador i veuen que no hi ha res preparat per a més endavant —el poder existent és l'exèrcit: el temen, i naturalment l'exèrcit tem les consciències revolucionàries. Hi ha el temor que tornin a matar-se per aquest temor. I tanmateix recorden la passada guerra civil: pregunten a Déu que no torni a enviar-los una calamitat com aquella —però ¿i els joves que no la van conèixer?

Ahir en vaig conèixer un que tenia gràcia; van presentar-me'l: actor, poeta, torero.

Les breus anotacions de Seferis sobre la seva estada a Catalunya reflecteixen, amb tot, els interessos que caracteritzen la seva persona al llarg de tota la seva vida: la política i la cultura. Testimoni de la història del seu temps, al seu país i al món, i responsable d'importantes negociacions en la seva condició de diplomàtic, no podia deixar d'interessar-se per la situació de l'Espanya que visitava —inclòs el «fanàtic localisme» que percebia a Catalunya, fos el que fos que això significués. També Grècia havia patit una dolorosa guerra civil (1946-1949), i les dictadures no hi havien estat inhabituals; i segurament no es podia saber que aquell país no trigaria gaire a tornar-ne a patir els excessos d'una altra. És fàcil pensar que la pregunta de Seferis sobre les noves generacions que no han viscut la guerra fratricida no és solament una presumpció sobre la realitat espanyola.

Quan Seferis pronunciava el seu discurs a Estocolm, s'escolaven els últims mesos de vida del rei Pau, i el brevíssim segon govern de Geórgios Papandreu. Tornava a ser primer ministre el vell polític, ja sota el regnat de Constantí II, quan el poeta viatjava a Barcelona; poc més de dos anys després, l'abril de 1967, es produí el cop militar que imposaria a Grècia, fins al 1974, el règim dictatorial que aombrà tan amargament els darrers anys de vida del poeta. Si Palamàs havia mort, el 1943, en una Atenes encara sota la duríssima ocupació alemanya, Seferis moriria en plena dictadura; en un i altre cas, el funeral fou una multitudinària i pacífica marxa de protesta de la població contra la situació que es veia obligada a viure.

Pel que fa als aspectes culturals que criden l'atenció al poeta, en primer lloc, és fàcil comprendre que la «col·lecció bilingüe d'escriptors grecs i llatins» que li fou mostrada a Montserrat és la col·lecció editada per la Fundació Bernat Metge, i que la traducció de Kavafis al català que li fou obsequiada és la de Carles Riba, publicada pòstumament feia dos anys.¹¹ L'apunt sobre l'enquadrador revela l'interès de Seferis per l'art del llibre, un aspecte de la seva persona al qual també es refereix de passada en el seu discurs barceloní, i que formava part de la seva fascinació per certes formes d'artesanía.¹²

Finalment, la curiosa associació entre els frescos romànics del museu de Montjuïc i els dels monestirs de Capadòcia. Seferis havia visitat els cèlebres monestirs excavats a la roca, al centre d'Anatòlia, el juliol de 1950, al final dels seus anys d'ambaixador a Ankara; les restes d'aquells remots establiments bizantins van impressionar Seferis, com tot el que de pervivència del passat grec trobà en els seus viatges per Turquia, però a Göreme (Kórama és una de les formes gregues del topònim) trobà sobretot quelcom que el poeta estimava especialment en la tradició hel·lènica, un esperit eminentment popular que creia realment autèntic i que, al seu entenent, s'havia manifestat en creacions com el poema narratiu *Erotókritos*, les memòries del general Makrigiannis i les pintures de Theófilos. Seferis recollí les impressions d'aquella visita en un llarg escrit que es publicà entre els seus assaigs: «Tres dies en els monestirs excavats a la roca de Capadòcia» (Seferis 1974 [2003], 57-93). En aquell assaig es pot endevinar quina mena de ressonàncies es despertaren en Seferis en veure els frescos romànics del museu barceloní, aquells «estranyes corrents» que de manera una mica críptica hi reconeixia també allà; parlant dels monestirs bizantins de l'interior d'Anatòlia, diu (Seferis 1974 [2003], 76):

S'ha de poder viure amb comoditat un temps en aquests indrets. Per a veure i tornar a veure, per a entretenir-s'hi, per a reflexionar, per a sospesar, cal tenir la manera de comparar i de mirar què s'ha perdut irreparablement i què queda d'aquestes impressionants ofrenes al déu d'un món extingit. I si es dona el cas que s'és grec, cal tenir el desig de mirar de més a prop què devem i què no devem —però crec que és molt el que devem a l'encreuament de camins d'aquest Extrem, que al mateix temps és un gresol insospitat, per a la majoria, de corrents de l'Est, del Nord, del Sud i de l'Oest.

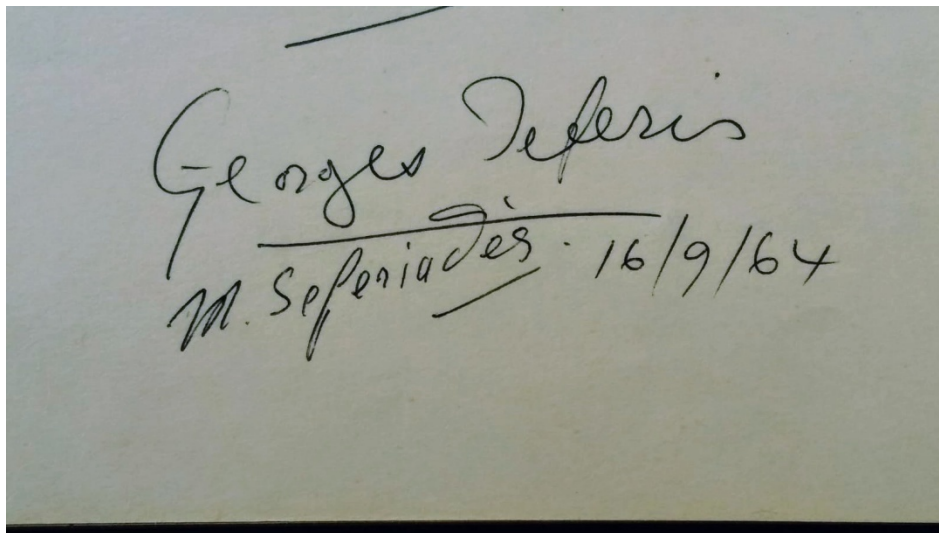
Poc abans, a principis d'aquell mateix mes, en companyia d'un col·lega suec, Seferis havia emprès un llarg periple per carretera d'Ankara fins a la costa de l'Egeu: un viatge que havia portat el poeta, ple de dramàtica emoció, a la seva Esmirna natal i a Skala, el petit port on havia passat els estius de la seva infantesa, llocs on no havia tornat mai més d'ençà del Gran desastre (Beaton, 2003: 288-290). Segons alguns testimonis, un dels dies que Seferis s'estigué a Barcelona es va fer portar a les ruïnes d'Empúries; d'allà estant va preguntar el nom del pintoresc poblet mariner que es veia a migdia, i en ser-li respost que es deia L'Escala no va poder evitar les llàgrimes (Ayensa i Khatziandoniu 2008, 8). Algú

¹¹ Riba, 1962. És sabut que Riba només traduí 66 dels 154 poemes canònics del poeta alexandrí, és a dir força menys de la meitat, com sembla que entén Seferis.

¹² L'enquadrador que li fou presentat era molt probablement Emili Brugalla (Barcelona, 1901-1987), que de jove havia perfeccionat el seu ofici a París; especialitzat en relligadura de bibliòfil i daurat a mà, dirigia una secció de relligadura d'art a la llibreria Subirana, al carrer de la Portaferrixa de Barcelona (*Gran Enciclopèdia Catalana*, s. u. Emili Brugalla i Turmo).

devia explicar a l'il·lustre visitant que els fundadors d'Empúries tenien les arrels a Focea, tant a prop d'Esmirna; però ell segurament no podia esperar retrobar, a l'altre extrem de la Mediterrània, el nom que portava gravat en el lloc més sensible de la seva memòria, dolorosament associat als records d'infantesa i al buit tràgic de la pàtria perduda.

Enlloc més no consta, ni per escrit ni fotogràficament, la visita de Seferis a Empúries.¹³ En canvi, posseïm un testimoni força detallat de la visita que el poeta realitzà a Montserrat, convidat pel Patronat de la Muntanya i per la comunitat benedictina. Es tracta d'un article de l'advocat i escriptor Octavi Saltor aparegut el gener de 1965 en una revista que publicava la Diputació de Barcelona (Saltor 1965); sembla haver seguit i acompanyat l'il·lustre convidat al llarg d'aquells dies: és pel seu article que ens assabentem que el públic assistent al seu discurs havia estat poc nombrós; i també que, a Barcelona, Seferis, a més del Museu d'Art Romànic, visità el Museu d'Història de la Ciutat i l'Arxiu de la Corona d'Aragó, guiat per l'aleshores director d'ambdues institucions, Frederic Udina Martorell.

Firmes de Iorgos Seferis i Maró Seferiadis en el Llibre de firmes de l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

Seferis i la seva esposa, Maró, foren acompanyats a Montserrat, a més de per Saltor, per Santiago Olives, delegat a Catalunya i Balears de l'Instituto Nacional del Libro Español, i per les respectives esposes. La comitiva assistí a la missa conventual i, tot seguit, fou rebuda en audiència especial per l'abat, Aureli Maria Escarré, i per l'abat coadjutor, Gabriel Brasó. Al museu, es mostrà orgullosament a Seferis una pintura atribuïda al seu admirat Greco.¹⁴

¹³ El diari gironí *Los Sitios de Gerona* (6.603: 4) recollia el 16 de setembre de 1964 la notícia de la Fira del Llibre i del discurs inaugural de Seferis, però no s'hi troba cap referència a la visita del poeta a Empúries.

¹⁴ Un suposat *Joan Evangelista* que s'atribuí un temps al pintor cretenc. El Museu de Montserrat posseeix una altra tela, *Magdalena penitent*, atribuïda amb més seguretat al Greco, però Seferis no pogué veure-la: és una adquisició posterior, procedent de la col·lecció de Josep Sala i Ardiz.

Maró Seferiadis parla amb el seu marit, en presència de Saltor, Olives i les respectives esposes.

Les tres esposes, però, per exigències del lloc, no pogueren acompanyar els homes en la seva visita a l'interior del monestir, una circumstància que segons el cronista decebé visiblement Maró Seferiadis (Saltor 1965, 17):

Las esposas respectivas, alejadas por el imperativo de la clausura, que contrarió internamente a la señora Séféris, aunque discretamente no lo revelara, quedaron atendidas en el hostel Abad Cisneros, con el esmero allí probado. (...) (L)a señora Séféris comentaba, con sus acompañantes femeninos, los pormenores de la boda real griega y el porvenir de princesa Sofía.¹⁵

¹⁵ L'al·lusió és al casament de Constantí II (rei de Grècia des del març d'aquell any) amb Anna Maria de Dinamarca, un enllaç que se celebraria precisament l'endemà d'aquell dia, el 18 de setembre. Sofia, la germana de Constantí, havia contret matrimoni amb el príncep Joan-Carles el 1962.

Tant de l'article de Saltor com de l'anotació de Seferis sobre la seva visita a Montserrat es desprèn que acompanyants i monjos van esforçar-se a mostrar al poeta com, a Catalunya i en català, l'interès per l'antiga cultura grega havia assolit elevats cims: la Fundació Bernat Metge, el Sòfocles i l'*Odissea* de Riba (traduccions que el poeta elogià en gran manera, en ser-n'hi llegits alguns passatges). En altres moments de la jornada, els acompanyants de Seferis semblen haver volgut tocar deliberadament les fibres més sensibles del poeta («hijo literario de Homero», com l'anomena Saltor), com quan li reciten passatges de *La deixa del geni grec*, de Costa i Llobera, tot fent-li avinent que l'autor hi presenta un jove bard grec que arriba a Mallorca... Que en la intenció de Costa aquell bard era Homer jove i que procedia d'Esmirna no podia sinó emocionar-lo: es pretenia que el Melesigeni de Costa, portant a les terres de parla catalana el seu esperit i el seu art es confongués amb el mateix Seferis vingut aquells dies; però amb l'esment d'Esmirna el poeta devia experimentar, una vegada més, l'enyorança amarga de la seva terra natal. D'altra banda, no deixa de fer somriure que, en sorgir d'alguna manera a la conversa els almogàvers, tan comprensiblement detestats des del punt de vista grec, Olives cerqués de compensar simbòlicament aquell odiós episodi exposant l'argument de *El meravellós desembarc dels grecs a Empúries*, de Manuel Brunet.

Seferis qualifica lacònicament de «fanàtic localisme» la impressió general que li han causat les persones que ha tractat a Catalunya; amb sorpresa, troba en el país una cultura que sembla haver ignorat abans, i, davant les mostres que n'observa i que li són mostrades, ell li atorga el crèdit de la importància, però, en fer balanç de la seva estada, en el seu judici apareix una certa reticència que potser prové precisament de l'èmfasi amb què aquella cultura ha estat reivindicada en la seva presència. Al llarg dels més de cinc dies d'estada a casa nostra, Seferis devia parlar amb moltes persones, i no és possible, naturalment, atribuir a individus concrets aquella impressió. Però sí que és lícit aventurar algunes suposicions partint de la identitat d'algunes de les persones la relació de les quals amb el poeta grec, aquells dies, estan documentades. Però em limitaré als noms que tenen relació amb la visita de Seferis a Montserrat.

Tant Octavi Saltor com Santiago Olives eren figures compromeses amb la cultura catalana, malgrat les greus dificultats que la dictadura li havia imposat i que, als anys seixanta, mantenien la seva virulència. El primer (1902-1982), poeta, escriptor, periodista, divulgador cultural, advocat, jurista i polític, era també arxiver dels Jocs Florals de Barcelona, i contribuï activament al manteniment de la continuïtat que aquests, després de la guerra i de la seva prohibició pel règim, pogueren tenir, entre l'exili i la clandestinitat (Faulí 2002). En el mateix article que comento, Saltor (1965, 18), en parlar de Costa, recorda com, l'any que el poeta hi fou premiat, el 1902, la festa fou suspesa per l'autoritat militar:

Y tampoco hubo fiesta barcelonesa. Incidencias análogas a las que luego han producido su actual injusto silencio, los transfirieron a las ruinas de Sant Martí del Canigó, el 11 de noviembre siguiente.

Amb la recuperació de la democràcia, Saltor, que havia militat a la Lliga, fou un dels qui n'intentaren la reorganització, i es presentà per la coalició Lliga de Catalunya-Partit Liberal

Català a les eleccions de 1977, sense èxit; l'any anterior va ser un dels tres oradors de la primera celebració, després de la guerra, de l'Onze de setembre.¹⁶

Santiago Olives Canals (1907-1987), hel·lenista, catedràtic de grec a l'Institut Balmes de Barcelona, havia publicat un notable estudi sobre l'hel·lenista, filòleg i editor Bergnes de las Casas (Olives, 1947);¹⁷ professionalment es mogué sempre en el camp del llibre. Abans de la guerra, havia treballat per a la Cambra Oficial del Llibre de Barcelona, després absorbida per l'Instituto Nacional del Libro Español, del qual fou delegat molts anys i ho era, com hem vist, quan Seferis fou convidat a Barcelona. En aquest càrrec, Olives impulsà nombroses iniciatives de promoció del llibre, sense mai oblidar les publicacions en català. D'altra banda, Olives fou un notable col·laborador de la Fundació Bernat Metge, a la qual contribuí amb tres volums de Plató;¹⁸ aleshores el seu nom de fonts constava com «Jaume».

Seferis a la biblioteca del monestir de Montserrat. D'esquerra a dreta, Santiago Olives, Octavi Saltor, l'abat Brasó i els monjos Joan Evangelista Vilanova i Maur M. Boix.

Home de profundes conviccions cristianes,¹⁹ Olives, que també fou director literari de l'editorial catòlica Herder, es mostrà sensible a les directrius del Concili Vaticà II. Aquests eren els aires que alenaven precisament quan s'escaigué la visita de Seferis a Barcelona i Montserrat. I si hi hagué una persona que captà aquells aires inquietos i esperançadors per a l'Església i per al seu paper en la societat, aquest fou l'abat Escarré.

¹⁶ Els altres oradors foren Jordi Carbonell (per l'Assemblea de Catalunya) i Miquel Roca (pel Consell de Forces Polítiques); Saltor hi representà els altres partits. En ocasió del quarantè aniversari d'aquell esdeveniment, Fèlix Saltor, fill de l'orador, desmentia el 20 de setembre del 2016 que la presència del seu pare a la tribuna hagués estat una imposició del governador civil (Saltor 2016). El 7 de setembre d'aquell any *Vilaweb* havia publicat el discurs d'Octavi Saltor: <https://www.vilaweb.cat/noticies/un-poble-en-marxa-el-discurs-doctavi-saltor-a-la-diada-de-sant-boi-del-1976/>.

¹⁷ També s'ocupà d'un altre hel·lenista de la mateixa època (Olives 1953).

¹⁸ Són els volums IV, de 1952 (*Cràtil i Menexen*), V, de 1956 (*Menó i Alcibiades*), i VII, de 1962 (*Fedó*) (Mestre 2011, 352).

¹⁹ Fou mentor espiritual seu el caputxí Esteve Blanch i Busquets (Evangelista de Montagut).

L'any anterior, pocs dies després que es donés a conèixer la concessió del Nobel a Seferis, el diari *Le Monde* havia publicat les cèlebres declaracions d'Escarré, el qual ja abans havia topat repetidament amb el règim franquista; el règim que el 1965, pocs mesos després de la visita del poeta grec, obligà l'abat a exiliar-se. És obvi que aquelles denúncies i tensions, així com la situació política del país, foren tema de conversa en les hores passades per Seferis a Montserrat, i probablement és a elles, en certa mesura, que es refereix sumàriament en el seu diari.

Entre els altres monjos que aquell dia atengueren Seferis a Montserrat, segons el testimoni de Saltor i de les fotografies que il·lustren el seu article, hi havia Gabriel M. Brasó i Tulla, que havia de succeir Escarré quan aquest fou obligat pel govern a renunciar al títol; Maur M. Boix i Selva, secretari d'Escarré des de 1953 fins a la seva renúncia; i Marc Taxonera i Comas, director de l'Arxiu de l'abadia (el bibliotecari al qual es refereix Seferis en el seu diari), que seria, anys a venir, el 1974, un dels promotors de l'assemblea fundacional de Convergència Democràtica de Catalunya.

Pocs dies després, a Madrid, Seferis visita el Prado («les sales de Goya són unes quantes. Un cop d'ull ràpid, insuficient») i és portat a una *novillada*; a Toledo, per fi, pot contemplar un bon nombre de pintures del seu estimadíssim Theotokópulos, i visitar la ciutat on el gran pintor havia viscut i treballat tants anys (Seferis 2019, 65-71).

Poc més de dos anys després, Seferis coneixeria, al seu país i en la seva pròpia persona, els abusos arbitraris del poder dictatorial. Mai no sabrem si, en aquells seus darrers anys, turmentat, silenciós, recordà mai més la seva experiència catalana, les converses i coneixences d'aquells dies tardorencs de 1964. Ell mateix, aclaparat davant l'opressió del seu poble, va emmudir, amargament escèptic sobre l'esdevenir del món (Seferis 2019, 197):²⁰

Avui al matí he acabat *El primer cercle*, de Soljenitsin. Al vespre, el primer home posa el peu damunt la grisa superfície de la lluna. Celebracions i prèdiques. Tanmateix, ¿aquesta trinxadissa de l'home s'acabarà mai?

Estic submergit dins aquesta misèria incurable i no puc treure-me-la del damunt. Fem viatges espacials, combatem les malalties, i tanmateix el major enemic de l'home —l'home— no podem neutralitzar-lo.

Cinc anys enrere, en el seu discurs barcelonès, Seferis havia dit que en aquest món «que progressa a les palpentes» tot depenia «d'un acte de fe»: de fe en la humanitat. Definitivament, aquesta fe, costava mantenir-la.

Acabem, però, amb una nota frívola que ens faci oblidar tanta tristor. Les últimes paraules que Seferis anota en el seu diari, a Barcelona, es refereixen a una persona que sembla que li va fer gràcia i que era «actor, poeta, torero». El lector es podrà entretenir mirant de desxifrar l'enigma d'aquesta identitat.

²⁰ L'anotació correspon al 20 de juliol de 1969; aquell dia, en efecte, el primer home, Neil Armstrong, havia trepitjat la lluna.

BIBLIOGRAFIA

- Alsina, Josep. 1963. «Seferis, de perfil», *La Vanguardia* 30.286: 24.
- Ancira, Selma. 1999. *El estilo griego III. Giórgos Seferis. Todo está lleno de dioses*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica.
- Ayensa, Eusebi & Fédon Khatziandoniu. 2008. *Πανάρχαια ευφωνία. Λογοτεχνικά κείμενα για το Εμπόριον / Vetusta eufonia. Textos literaris sobre Empúries*. Atenes: Instituto Cervantes.
- Beaton, Roderick. 2003. *George Seferis. Waiting for the Angel*. New Haven & Londres: Yale University Press.
- Calabuig, Joan Frederic. 2019. *Iorgos Seferis. Diaris de bord*. Martorell: Adesiara.
- Faulí, Josep. 2002. *Els Jocs Florals de la Llengua Catalana a l'Exili: 1941-1977*. Barcelona: Abadia de Montserrat.
- Kohler, Denis. 1989. *George Seféris, qui êtes-vous?*. Lyon: Éditions de La Manufacture.
- Marcos, Felisa. 2000-2001. «Variaciones sobre el libro». *Πιό κοντά στην Ελλάδα – Más cerca de Grecia* 16-17: 632-641.
- Mestre, Francesca. 2011. «Jaume Olives i Canals», en Montserrat Tudela & Pere Izquierdo (eds.). *La nissaga catalana del món clàssic*. Barcelona: Auriga.
- Olives, Santiago. 1947. *Bergnes de las Casas. Helenista y editor (1801-1879)*. Barcelona: CSIC.
- 1953. «Don Lázaro Bardón (1817-1897). Apuntes para una historia de los estudios helénicos en España», *Estudios Clásicos* 2, 8: 5-45.
- Riba, Carles. 1962. *Poemes de Kavafis*. Barcelona: Teide.
- Ribas, Frederic. 2015. «En la mort de Marc Taxonera». *Serra d'Or* 663: 16-19.
- Saltor, Fèlix. 2016. «Octavi Saltor a Sant Boi 76», *El Punt Avui*: <http://www.elpuntavui.cat/article/1005239-octavi-saltor-a-sant-boi-76.html>.
- Saltor, Octavio. 1965. «Un poeta griego entre nosotros. Giorgios Seféris, premio Nobel de literatura 1963». *San Jorge. Revista trimestral de la Diputación de Barcelona* 57: 14-19.
- Seferis, 1974 = Σεφέρης, Γιώργος. 1974. *Δοκιμές. Πρώτος τόμος (1936-1947)*. Atenes: Εκδόσεις Ίκαρος.
- Seferis, 1974 [2003] = Σεφέρης, Γιώργος. 1974 [2003]. *Δοκιμές. Δεύτερος τόμος (1948-1971)*. Atenes: Εκδόσεις Ίκαρος.
- Seferis, 1975 = Σεφέρης, Γιώργος. 1975. *Μέρες Β' (24 Αυγούστου 1931 – 12 Φεβρουαρίου 1934)*. Atenes: Εκδόσεις Ίκαρος.

Seferis, 1992 [2002] = Σεφέρης, Γιώργος. 1992 [2002]. *Δοκιμές. Τρίτος τόμος. Παραλειπόμενα (1931-1971)*. Atenes: Εκδόσεις Ίκαρος.

Seferis, 2019 = Σεφέρης, Γιώργος. 2019. *Μέρες Θ' (1 Φεβρουαρίου 1964-11 Μάη 1971)*. Atenes: Εκδόσεις Ίκαρος.